

Оригинални
научни радГоран Н. Зељић¹Универзитет у Београду, Учитељски факултет,
Београд, Србија

Правовисна норма у издањима Нушићевих Хајдука и њихове савремене наставе

Резиме: На примеру романа Хајдуци Бранислава Нушића, као школске лектиуре за пети разред основне школе, у раду је анализирана усклађеност десет одабраних издања овог дела са правовисном нормом која је била актуелна у време када су та издања објављивана. Одабрано је десет издања овог дела, и то почев од првог (1933/34) до једног од најновијих (2018), како би се обухватила оба периода српске правовисне норме – први, Белићев, с издањима из 1923, 1930, 1934. и 1950. године, и други – Мајићин, са издањима из 1960. године (заједно с Мајићом хрватском), те 1993. и 2010. године, чији су аутори М. Пешикан, М. Пижурница и Ј. Јерковић. С намером да се истражи значај ове анализе за наставну праксу, анализом је обухваћена и уџбеничка литература (чиџанке) у којој је ово дело представљено у виду одломака. Имајући у виду то да се језичке компетенције наших ученика у домену граматичке и правовисне норме развијају и читањем школске лектиуре којој припадају Нушићев Хајдуци, циљ рада је да се утврди у којој мери су и у вези с којим правовисним правилима приређивачи различитих издања овог романа за децу усклађивали Нушићев текст са правовисном нормом актуелном за време објављивања тог дела.

Кључне речи: српски језик, правовис, књижевноуметнички функционални стил, лектира.

Увод

Мало је дела попут Нушићевих *Хајдука* у историји српске књижевности за децу која нам могу на прави начин приказати развој и промене наше правописне и шире, стандарднојезичке

норме. Са првим издањем – 1933. године, ово Нушићево дело започело је вишедеценијски живот у српској књижевности за децу, и то као неоспорена (засад) лектира многих наших нараштаја. То је довело и до великог броја издања, што као засебних књига, што у оквиру сабраних дела. Као издавачи појављују се некад

¹ goran.zeljic@uf.bg.ac.rs

и сад водеће издавачке куће, а тиражи су велики. Из угла нормативистике ово дело је важно јер повезује више раздобља у српској правописној норми, почев од Белићевог периода и његових нормативних приручника (1923, 1930, 1934, 1950), преко *Правописа* двеју Матица из 1960. године до приручника тројице аутора – Пешикана, Јерковића и Пижуре из 1993. и 2010. као допуњеног и поправљеног издања. С тим у вези, циљ ове нормативистичке анализе јесте да утврдимо у којој мери су анализирана издања усклађена с тада актуелном нормом српског (српскохрватског) језика, те да укажемо на оне случајеве који су важни за наставну праксу.

Пошто је дело било, јесте и верујемо да ће и надаље бити основношколска лектира (данас у петом разреду основне школе), морамо се укратко осврнути и на наставни аспект анализе дела предвиђених за обраду у оквиру наставе српског језика. Наиме, интересује нас да ли је и у којој мери упознавање ученика са стандарднојезичком нормом матерњег језика истакнуто као један од циљева обраде књижевних дела (у нашем случају дела из лектире).

На почетку анализе истичемо да појам лектира, који ћемо у раду користити, схватамо онако како га дефинишу српски методичари. Исцрпан преглед мишљења о књижевној лектури, термиолошке разлике и различите поделе овог појма даје З. Јовановић (Јовановић, 2002). За нас је значајно да ауторка, пре свега, раздваја књижевну лектуру (читање књижевних дела; где би били и Нушићеви *Хајдуци*) од ванкњижевне лектире (читање осталих текстова, попут историјских, популарних и сл.; Јовановић, 2002: 19). Коначно, основни циљ обраде школске лектире јесте и биће развијање језичких компетенција (Ријановић ир., 2014: 350), јер као таква, школска лектира „поставља основе књижевној и општој култури ученика” (Ријановић, 2014: 350), те, додади бисмо, и говорној култури.

Управо ту функционалну везу између језика, књижевне уметности, говорне културе и писмености наглашава и М. Николић (Nikolić, 1992: 473), и то постаје и остаје основ за даља методичка промишљања. Што се тиче места језика у обради дела из лектире, поменућемо да се у методичкој литератури језик, пре свега, посматра у делу посвећеном језичко-стилским карактеристикама књижевног дела. Тако је В. Цветановић као једну од етапа у обради књижевноуметничког текста издвојио језичко-стилске особености књижевног дела (Cvetanović, 1996: 86). За В. Милатовића језик и стил књижевног дела део је општег модела обраде тог дела (Milatović, 2019: 279), али аутор наглашава да је најгоре „ако етапу језичко-стилске особености књижевног дела претворимо у наставу граматике” (Milatović, 2019: 295), са чиме се донекле слажемо, али граматичка (и правописна) питања у одређеној мери морају бити део обраде (како ћемо обрадити, на пример, Доситејеве басне или неку лирску песму ако се не позабавимо и језичком страном (граматичком и правописном) тог књижевног дела (в. о томе у: Cvetanović, 2012: 63).

Наравно, у овом делу анализе осврнућемо се и на уџбеничку литературу, имајући, пре свега, у виду да је наведено дело уврштено у читанке. Један од разлога због којих смо се одлучили на овакву врсту анализе јесте и намера да се на овај начин укаже приређивачима књижевних дела намењених образовном процесу, ауторима читанки и самим издавачима да су одређена нормативна усклађивања потребна, те да би на то требало да обрате пажњу и сами наставници који дата дела обрађују². З. Цветановић у делу своје монографије посвећене месту читанке

2 Да се не би десио проблем настао 2016. године, када на такмичењу из српског језика није признат (нормативно неусклађен) назив песме „Смрт Мајке Југовића”, јер је устаљени атрибут мајка био у одговору ученика написан малим почетним словом (в. Nedeljnik, 11. 5. 2016), док је нормативан био и јесте великим почетним словом (П2010: 57).

у разредној настави говори управо о улози читанке у усвајању основа језика и језичке културе (Cvetanović, 2012: 63–65).

Коначно, ваља истаћи и да је о наставној обради овог Нушићевог дела доста писано (Ristić, 2014; Kebara, 2016; Bulatović, 2019), али се језику не посвећује већа пажња.

Анализа

У нашој анализи о правописним правилима говоримо на начин како се о њима у нашој правописној литератури традиционално говори, и то почев од Белићевог правописа из 1923. године. Говоримо тако о великом слову, о гласовним алтернацијама и о интерпункцији. У овом попису правописних тема недостају скраћенице, јер њих у књижевноуметничком тексту ретко има. Прикупљени материјал броји преко четири стотине примера нормативних различитости у анализираним издањима. Пажња је усмерена на усклађеност издања са нормативним приручником актуелним у то време. Притом у анализи користимо и уџбеничка издања у којима постоје одломци из *Хајдука* да бисмо видели да ли има нормативних усклађивања и у којој мери аутори читанки посежу за њима. У приређивању текста приређивачи мање или више прилагођавају изворни текст савременом језику и актуелном правопису. Леон Којен у *Антологији српске лирике 1900–1914*. посеже пак за минималним изменама у погледу правописа и интерпункције (уједначава употребу апострофа, примењује актуелну норму у погледу састављеног и растављеног писања речи, изоставља акценте и сл.), сматрајући да је „сваки покушај да се мења песников језик како би се ускладио с важећом нормом или уопште приближио савременом читаоцу неодржив [...] како из књижевно-историјских тако и естетичких разлога” (Којен, 2010: 138). Међутим, у наставној пракси неке језичке одлике, карактеристичне за дато време и тада важећи

правопис, потребно је кориговати. Сматрамо да су правописне теме које ћемо обрадити у овом нашем раду управо оне теме о којима наставници треба да поведу рачуна у наставном процесу. Наиме, одређене измене у нормирању наставници не смеју занемарити управо зато што се већ показало да проблеми у вези с тим могу искрсавати у различитим доменима наставе (в. фусноту бр. 2).

Забележени примери које ћемо анализирати у раду представљени су у оном облику у којем се налазе у самом тексту овог Нушићевог дела.

Велико почетно слово

Занимљиво је приметити да примери ексцерпирани из обрађених издања Нушићевих *Хајдука*, када бисмо их систематизовали у одређене групе, у ствари представљају својеврсну картотеку правописних недоумица која је и данас актуелна, а тиче се пре свега писања великог слова у вишечланим именима. Издавајмо следеће случајеве.

Неколико је примера властитих имена с устаљеним атрибутима у *Хајдуцима*: *Сулијан Мураји* (1934: 9); *Хајдук Вељко Пејровић* (1934: 54); *Браћа Негући* (1934: 55); *Сћари Вујагин* (1934: 56); *Брда Арамдаша* (1934: 65); *Краљ Вукашин* (1934: 127). Правописном нормом у то време било је утврђено да ти атрибути (као и титуле које се такође устаљено употребљавају из властитог име) пишу великим почетним словом (Белић 1930: 7). У каснијим издањима промене су доживели *драћа Негући* (2012: 52), *сћари Вујагин* (1978: 55; 2000: 48; 2018: 62) и, у свим каснијим издањима *сулијан Мураји* (1959: 12; 1973: 13; 1978: 12; 1986: 12; 1996: 12; 2000: 9; 2008: 11; 2012: 14; 2018: 16) и *краљ Вукашин* (1959: 140; 1973: 111; 1978: 118; 1986: 118; 2000: 103; 2008: 123; 2012: 110; 2018: 130). У Матичином правопису из 1960. године правила о писању великог почетног слова у вези са устаљеним атрибутима

нису промењена (нпр. *Хајдук Вељко*, Stevanović, Jonke, 1960: 15), али се наглашава да „ако такав атрибут није саставни део имена, него служи само за његово ближе одређивање, пише се малим почетним словом” (Stevanović, Jonke, 1960: 15; нпр. *краљ Томислав*). У сва три случаја у вези с збирном именицом *браћа* и заједничким именицама *султан* и *краљ* (као титуле) приређивачи су исправно применили норму. У каснијим издањима Матичиних правописа (1993, 2010) ово правило се није мењало. Придев *сјајни* уз властито име *Вујадин* у Матичином издању из 2010. године схваћено је као устаљени атрибут, те се пише великим почетним словом (Pešikan, Jerković i Pižurica, 2010: 57), што значи да издања из 2012. и 2018. нису у овом примеру усклађена са актуелним правописним правилом.

У *Хајдуцима* наведен је вишечлани назив једног историјског догађаја – *Првој српској усџанка*. У четири анализирана издања овај назив написан је малим почетним словом прве речи (1934: 54; 1978: 53; 1986: 53; 2008: 53). Још у првом издању *Правописа* (1923. године) Белић уводи да се ти називи пишу великим почетном словом прве речи (Belić, 1923^a: 117), али у издању из 1930. године мења правило, па као нормативно утврђује мало почетно слово прве речи (нпр. *француска револуција*, Belić, 1930: 10). На основу тога, назив историјског догађаја *први српски усџанак* усклађен је у првом издању *Хајдука* са тада актуелном нормом, али и издања *Хајдука* из 1978. и 1986. са Матичиним правописом из 1960. године (наведено *први српски усџанак* такође малим почетним словом прве речи: Stevanović, Jonke, 1960: 20). Издање *Хајдука* из 2008. године није, међутим, усклађено са правилом у Матичином правопису из 1993. године, јер се у њему експлицитно наводи да устанке, побуне и сл. „због њихове симболичности или непотпуне информативности, не можемо сматрати обичним описним идентификацијама, него пре властитим именима, па је оправдано њихово писање великим словом” (Pešikan, Jerković i Pižurica, 1993:

58), што је и правило у актуелном правопису из 2010. године (Pešikan, Jerković i Pižurica, 2010: 65).

Гласовне алтернације

а) алтернација *g:ī* испред *c* и *ш*

У нормативним приручницима које смо анализирали алтернација *g:ī* испред *c* и *ш* спроводи се у Белићевим приручницима (нпр. *ошсећи*, *прешседавајћи*, *ошшећајћи* и сл.; Belić, 1930: 51) с изузетком изведеница суфиксима *-ски* (придеви, нпр. *ирадски*) и *-сјиво* (именице, нпр. *јосјодсјиво*). Од првог Матичиног издања *Правописа* (1960) до данас (Pešikan, Jerković i Pižurica, 2010) алтернација *g:ī* испред *c* и *ш* се без изузетка не врши (*преседник*, *ошшећајћи* и сл.; Stevanović, Jonke, 1960: 63). У забележеним примерима из првог издања *Хајдука* не долази до алтернације *g:ī* (нпр. *преседник*; 1934: 202), што је, имајући у виду тада актуелну норму (Belić, 1930), огрешење о правило. У другом издању *Хајдука* (1959) из тог, Белићевог времена, већином се алтернација спроводи (осим у једном случају неоправдано, у примеру им. *средсјива*; 1959: 59).

б) остале алтернације

У нормативистичкој историји правила о гласовним алтернацијама нису се у великој мери мењала. У односу на прво издање *Хајдука*, најчешћа алтернација – алтернација сугласника по звучности – доследно се спроводи у каснијим издањима. Неколико примера огрешења о ово правило из првог издања *Хајдука* у потоњим је исправљено. Примери *дејсјиво* (1934: 34) и *екзерцирам* (1934: 45) усклађени су касније са актуелним нормативним приручницима (*дексјиво* и *ејзерцирам*), с тим што је именица *дексјиво* имала у Белићево време и дублетно решење *дејсјиво*, у коме до алтернације није дошло (у правописном речнику, Belić, 1923: 160), док у правилу о једначењу сугласника по звучности Белић

даје предност облику с извршеном алтернацијом (Belić, 1923^a: 82), што је постало и једино решење у следећем издању *Правойиса* из 1930. године (Belić, 1930: 52). Спровођење друге алтернације, алтернације сугласника по месту творбе (по начину образовања), такође је прецизно утврђено још у Белићевим приручницима. Пример из *Хајдука ижљубиџи* (*ижљуби*; 1934: 80; 1959: 91), забележен у два издања из Белићевог времена, био је супстандардан (Belić, 1930: 54), што је кориговано у каснијим издањима овог књижевног дела. Друга два примера из *Хајдука* (*дандагава*; 1934: 39; 1959: 45; *дондона*; 1934: 141; 1959: 155), опет у два издања до 1960. године, такође нису у складу с тада важећом нормом (*дамдагава*; Belić, 1930: 98). За издаваче и приређиваче *Хајдука* посебно су занимљиви примери у вези са палатализацијом и сибиларизацијом. Наиме, именица *мајка* у дативу (и локативу) једнине у првом издању *Хајдука* дата је без алтернације *к:ц* (*мајки*; као и у придеву *мајкин*), нпр. *кажем мајки* (1934: 81; 1959: 92) (1973: 74; 2008: 81); *Зашиџо је љричао мајки...* (1934: 83; 2008: 83); *И мајки да се дојаднем* (1934: 154), те у изведеном присвојном придеву, нпр. у *мајкиноме наручју* (1934: 139; 1959: 152; 2008: 133). Правописна норма овај облик дозвољава уколико је именица *мајка* у значењу „свекрва, баба, бака” (RSJ, 654; са дугоузлазним акцентом *мајка*; супротно *мајка* „жена у односу на дете које је родила”, RSJ, 654). У Белићевом приручнику из 1930. датив (и локатив) једнине јесте *мајци* (са алтернацијом *к:ц* – сибиларизацијом), док се, каже Белић, у придеву чува и облик *мајкин* (поред *мајчин*; Belić, 1930: 37). Према томе, облик датива јд. *мајки*, како у првом, тако и у потоњим издањима *Хајдука* није оправдан и требало га је изменити (нпр. као у издањима 1978: 79; 1986: 79; 2000: 68; 2012: 75; 2018: 87; у примеру *кажем мајци*).

Други пример такође занимљив за нас јесте множински облик *оцеви*, забележен више пута у различитим издањима Нушићевог дела (*оцеви*, 1934: 182, 183, 184; 2008: 172, 173, 175; *од*

оцева, 1934: 205; 1959: 225; 2008: 193). Белићева правописна норма као нормативан облик даје облик *очеви* (исто *оца*, *очев*, Belić, 1923^a: 89, исто у 1930: 56, као и у правописним речницима обају издања), али у правописном речнику и као дублет *оцеви* (уз *оци*; Belić, 1923^a: 235; Belić, 1930: 135). Иначе, именица *оџац*, кажу граматике (али и Stevanović, Jonke, 1960: 522) има двојаку промену у облицима множине – дужу, *очеви* и краћу, *оци* (најчешће у синтагми градски *оци* у значењу „градски руководиоци”). Облик *оцеви* у речницима (опет и у Stevanović, Jonke, 1960) третиран је као покрајински (нпр. RMS, 4: 235), па би приређивачка/лекторска корекција у *очеви* (са алтерн. *ц:ч* – палатализацијом) била оправдана са становишта правописне норме, попут корекције предлошко-падежне конструкције у локативу у *чиџанци*, забележен у већини издања *Хајдука* (1959: 122; 1973: 96; 1978: 104; 1986: 104; 2000: 90; 2012: 98; 2018: 114) ум. у *чиџанки*, забележеног само у двама издањима *Хајдука* (1934: 109; 2008: 108), са алтернацијом *к:ц* (сибиларизацијом) или изостанком алтернације *г:џ* испред *с* и *ш* (која је у Белићевим приручницима, видели смо, била стандард).

У Нушићевом делу налазимо и три примера негубљења сугласника у облицима именица *виноџрација*, *звездочайџац* и *џредак*: *Био је виноџрација*. (1934: 77; 1959: 87; 1973: 71; 1978: 75; 1986: 75; 2000: 64; 2012: 71): *...виноџрација* (2008: 77; 2018: 83); *звездочайџици* (1934: 128; 1959: 142; 1973: 112; 1978: 119; 1986: 119; 2000: 104; 2008: 124; 2012: 111; 2018: 131); *наши џреџици* (1934: 197): *џреџици* (1959: 217; 1973: 165; 1978: 179; 1986: 179; 2000: 158; 2008: 187; 2012: 163; 2018: 192). Супстандардни облик *виноџрација* забележен је у два савремена издања (2008; 2018), док је други, такође супстандардни облик *звездочайџици* забележен у свим осталим анализираним издањима иако је правописна норма, опет почев од Белићевих правописних приручника, ту веома јасна – мора доћи до губљења сугласника због сродности гласова у додиру (*виноџрација* > *ви-*

ноирација; звездочајци > звездочаци), иако Белић не бележи баш ове примере, али даје сродне попут инација (Belić, 1923^a: 77) и њредак – њреци (Belić, 1923^a: 88), који је, видели смо, само у првом издању дат у некњижевном облику њрејци (1934: 197).

Актуелна дилема у данашњој језичкој пракси јесу и облици глаголских именица типа њаљење. У првом издању Хајдука забележена је им. освейљење, која је у каснијим издањима овог дела усклађена с нормом и дата у облику освейљење. Актуелност датог огрешења свакодневно се потврђује у писаној и говорној пракси. Наиме, разлика између именица њоколење (екавски облик) и њокољење (ијекавски), успостављена на основу творбе (ек. колено: њоколен- + -је > њоколење; ијек. кољено: њокољен- + -је > њокољење), у пракси се пренела, погрешно, и на глаголске именице од којих је најфреквентнија им. одељење. Код ових именица нема разлике у екавској и ијекавској варијанти, јер се изводе од трпног гл. придева, те ће доћи до алтернације ненепчаног и предњонепчаног сугласника (нпр. одели- + -ен > оделијен > одељен + -је > одељење).

На крају, рецимо нешто и о два примера супстандарда. Наиме, само на примеру гласовних алтернација можемо утврдити да је неко издање Хајдука ближе првом издању у односу на остала. Тако је издање Хајдука из 2008. године задржало супстандардне облике блеснуше (1934: 137; 2008: 132) ум. блеснуше (1959: 151; 1973: 118; 1978: 126; 1986: 126; 2000: 111; 2012: 117; 2018: 139), односно сѝрожији (1934: 143; 1959: 157; 2008: 137) ум. сѝрожи (1973: 123; 1978: 132; 1986: 132; 2000: 115; 2012: 121; 2018: 144). И док је други пример огрешења јасан (основа за грађење комп. придева је сѝрој + -ји > сѝрожи), у другом случају реч је о огрешењу које обухвата неколико именица и изведеница попут блесак (блешѝаји у Belić, 1930: 100; погрешно блесак), клешѝа (Belić, 1930: 119; погрешно клешѝа, попут клешѝима у 1934: 8 и 1959: 10), жлеб (Belić,

1930: 110; погрешно жљед), жлезда (Belić, 1930: 110; погрешно жљезда) итд.

На индиректан начин у вези са гласовним алтернацијама јесте и писање двеју фонема ј и х, које и данас представљају узрок недоумица и огрешења. У односу на прво издање Хајдука, у каснијим издањима овог дела дати су стандардни облици речи каиш (Belić, 1923^a: 32; исправно у 1973: 74; 1978: 80; 1986: 80; 2000: 69; 2008: 82; 2012: 76; 2018: 88) ум. погрешног кајиш (1934: 82; 1959: 94), те фиока (Belić, 1930: 159; исправно у 1973: 81; 1978: 87; 1986: 87; 2000: 75; 2008: 89; 2012: 82; 2018: 95) ум. погрешног фијока (1934: 89; 1959: 102). Друга фонема, фонема х, у српском језику је и дан-данас непостојан глас (у Рјечнику из 1818. Вук Караџић нема ову фонему), па је у првом издању Хајдука или нема тамо где би требало да буде (нпр. у арају (1934: 57; али и у 2008: 57) ум. харају (1959: 64; 1978: 56; 1986: 56; 2000: 49; 2012: 54; 2018: 63; ѝрнуше (1934: 71; 2008: 71) ум. ѝрхнуше (као ѝр'нуше у изд. 1959: 79; 1973: 66; 1978: 70; 1986: 70; 2000: 59; 2012: 66; 2018: 76); рче (1934: 149; 2008: 141) ум. хрче (1959: 162; 1973: 126; 1978: 136; 1986: 136; 2000: 119; 2012: 125; 2018: 149); айсана (ајсане у 1934: 195) ум. хайсана ('ајсане у 1959: 214; 1973: 162; 1978: 175; 1986: 175; 2000: 155; 2008: 184; 2012: 160; 2018: 190). Наравно, битан део ове анализе јесте и начин на који су приређивачи каснијих издања решавали проблем изостанка ове фонеме у првом издању (један од начина је и писање апострофа, што ће бити анализирано у наставку овог рада). На крају, ту је и облик њохрваји (у издању из 1934. њохрвали; 1934: 19; 1959: 24; 2008: 22; 2018: 27) ум. стандардног њорвали (рваји се, рвач, Belić, 1930: 145; 1978: 22; 1986: 22; 2000: 18; 2012: 23).

Интерпункцијски и правописни знаци

У овом делу рада додаток нашој анализи чиниће примери из одломака Нушићевих Хајду-

ка у трима читанкама за 5. разред основне школе.

Зайета у сложеној реченици

Темеље данашњој норми у вези са инверзијом поставио је Белић посвећујући више страна посебно писању запете у реченици. На једној од њих утврђује да реченице „које замењују један од споредних делова реченице (прави предмет или неправи, који од других података подмету или прироку /.../ не одвајају [се] запетом” (Belić, 1930: 74), што је супротно било у традицији тога времена. Теоријске поставке Белић даје још раније у оквиру серије чланака објављених у *Просветном гласнику* (в. Belić, 1923⁶: 307). Запета испред изричних реченица писана је у првом издању *Хајдука* (и то доследно), али је у каснијим издањима дела (чак и оном из 1959. год.) нема (нпр. испред изричне, односне и временске: *Нико од нас до тога тренутка није ни сањао, да ми преба да будемо хајдуци* (1934: 50) : *Нико од нас до тога тренутка није ни сањао да ми преба да будемо хајдуци* (1959: 55; 1978: 47; 1986: 47; 2000: 42; 2008: 48; 2012: 46; 2018: 55); *Шешко би било дајти онда да једе, кад буде молио...* (1934: 170) : без запете (1959: 140; 1973: 111; 1978: 118; 1986: 118; 2000: 103; 2008: 123; 2012: 110; 2018: 130; *Њему ћеће дајти онда да једе, кад буде молио...* (1934: 170) : без запете (1959: 184; 1973: 143; 1978: 153; 1986: 153; 2000: 135; 2008: 160; 2012: 140; 2018: 166).

Друго огрешење о писање запете у првом издању *Хајдука* јесте изостајање запете у сложеној реченици са инверзијом зависне (зависна реченица на првом месту). Забележили смо неколико примера са временским и узрочним зависним реченицама у оквиру сложене: *...кад ја не би послушао мојао би ми дајти рђаву оцену из владања.* (1934: 62) : *...дих послушао...* (1959: 71; 1978: 61; 2000: 53; 2008: 62; 2012: 58; 2018: 67); *Док сам била у дућану њрвела сам век у кућији* (1934: 155; 2012: 129) : *Док сам била у дућану, њрвела...*

(1959: 168; 1973: 130; 1978: 141; 2000: 123; 2008: 146; 2018: 154); *Ако хоћеш њслушај, а ако нећеш ја ћу те већ научији* (1934: 192; 1959: 210) : *Ако хоћеш, њслушај, а ако нећеш, ...* (1973: 160; 1978: 173; 1986: 173; 2000: 152; 2008: 180; 2012: 157; недостаје реч *њслушај*; 2018: 187).

Белић је и то нормирао, говорећи о „инверзији“ (Belić, 1923^а: 135) и обавезном писању запете којом се та инверзија обележава, што је део и данашње правописне норме.

Наводници

Прво ћемо се позабавити графичким знаком којим се обележава управни говор. У нормативној историји коришћена су различита решења:

1. Белић (1923, 1930, 1934, 1950) и *Правоиис* двеју Матица из 1960. год. (Stevanović, Jonke, 1960: 112) – користи ресичасте знаке „“ (нпр. Belić, 1923^а: 151)
2. Матичин правопис из 1993. године – три графичке варијације: а) „” б) „” в) » «
3. Напомена: „Само се у дактилографији допушта писање двојног апострофа и на почетку навода (а не само на његовом крају)” (Pešikan, Jerković i Pižurica, 1993: 286).
4. Матичин правопис из 2010. године – ресичасте знаке „” (двојна запета на почетку и двојни апостроф на крају; Pešikan, Jerković i Pižurica, 2010: 133).

Дакле, до 1993. године као нормативни били су у употреби ресичасти знаци „“ (двојна запета на почетку и изврнути двојни апостроф на крају), што је била норма по којој је правописно стандардизовано пет дела из наше анализе (изд. 1934, 1959, 1973, 1978, 1986). Од 1993. имамо три (односно четири) решења („*Парџизан*“, „*Парџизан*“, »*Парџизан*« и "*Парџизан*"). По томе, у издањима из 1996, 2000. и 2008. могла су се, као нормативна, наћи сва четири решења. Коначно, по *Правоиису* из 2010. само је једно ре-

шење могуће – решење са двојном запетом на почетку и двојним апострофом на крају („Партизан”), што би се односило на издања из 2012. и 2018. године. Погледајмо на једном примеру како је то изгледало у анализираним издањима:

- а) „Изволџе, седиџе!“ (1934: 48) – Белићева норма, графички знак у складу с нормом.
- б) „Извол`џе, седиџе!“ (1959: 54; 1978: 47; 1986: 47) – Белићева норма за изд. 1934. (неусклађено), Stevanović, Jonke, 1960 за изд. 1978. и 1986. (неусклађено).
- в) „Извол`џе, седиџе!“ (2000: 41) – Норма из 1993. године (усклађено, четврто решење).
- г) „Извол`џе, седиџе!“ (2008: 48) (2012: 46) – За изд. из 2008. Норма из 1993. године (усклађено, друго решење). За изд. 2012. норма из 2010. год. (неусклађено, треба „”).
- д) „Извол`џе, седиџе!“ (2018: 54) – Норма из 2010. год. (усклађено).

Што се тиче читанки које имају одломак из Хајдука, у два издања поштована је норма, те су коришћени ресичасти наводници (удвојене запете и удвојени апострофи):

„Јесам, јосјодине”, – драни се он – „и знао сам је врло лејо!” (Mrkalj, Nestorović, 2018: 153).

„Сџани, драџе, јодоју!” (Stanković Sošo, Suvajdžić 2019: 100).

У трећој анализираној читанци коришћени су ресичасти наводници, али изврнути двојни апостроф на крају, што није у складу с нормом.

Нпр. „Кажите ви сад мени шта је то зоологија!“ (Marinković, Marković 2018: 7)

Однос знака извода и завршне тачке

Писање тачке унутар или ван наводника ако је реченица целовита мењало се у право-

писној историји. Наиме, Белић у издању из 1923. наводи да се други знаци интерпункције пишу испред завршног знака навода (знак извода) уколико стоје уз реч која се наводи (нпр. „Ваџра!“, „Занати је златан.“; Belić, 1923^a: 152). Други модели који би приказали остале случајеве са знацима навода нису дати (ни у издањима из 1930, 1934. и 1950. године), па не можемо утврдити да ли би нпр. реченица „Добро, узећу ово” – сајласи се момак – „иако ми је мало нелајодно.” (Pešikan, Jerković i Pižurica, 2010: 134) била у складу с Белићевом нормом или не. Матичиним правописом из 1960. године употреба наводника је систематизирана, те је дато више случајева у којима се наводници користе. Однос знака извода и завршне тачке (или упитника или узвичника) дат је у два случаја – у првом је интерпункцијски знак (тачка, упитник, узвичник) унутар наводника (испред знака извода) ако је реченица под наводницима потпуно завршена (А он ја уџиџа: „Када мислиџе јоново у Дубровник?“ (Stevanović, Jonke, 1960 : 114). Такође, и у другом случају, када је између наведених речи „неки умеџак који се од њих одваја зарезом или црџом“ (Stevanović, Jonke, 1960: 114), тачка (или упитник или узвичник) испред је знака извода („Иако џе никад нисам видео“ – рече ми – одмах сам џе јрејознао.“ (Stevanović, Jonke, 1960: 114). У Правопису из 1993. године о односу завршног знака (тачке, упитника или узвичника) и знака не дознајемо у делу посвећеном знацима навода већ у посебном одељку под насловом Комбиновање јравописних знакова и видова џекџа и слоја (Pešikan, Jerković i Pižurica, 1993: 312 и даље). Ту је тачка унутар наводника ако реченица која је под наводницима претходе пишчеве речи као најавна (Поаро јримеџи: „Али ви, мадам, нисџе дили сасвим задовољни.“). Други случајеви, нажалост, нису дати. Један од тих случајева које у издању из 1993. није обрађен тумачи И. Клајн. У писаној пракси често се исказ (дијалог) под наводницима прекида умецима попут „рече он“, те се завршни интерпункцијски знак, попут оног у Пра-

войису из 1960. године, пишу унутар наводника (Клајн, 1995: 108).

У анализираним издањима *Хајдука* бележимо следеће:

1) цела реченица под наводницима:

а) тачка (узвичник, упитник) после знака извода:

„Желео си да се погледамо у очи /.../. Чекам ових дана твоју војеру.“ (1934: 47; 2008: 47)

б) тачка унутар наводника: „Желео си да се погледамо у очи /.../. Чекам ових дана твоју војеру.“ (1986: 46; 1996: 47; 2000: 40)

2) пишчеве речи уметнуте у директан говор:

а) тачка после знака извода:

„Јесте“, вели директор, „морали смо расјусијити по наредби санијетске власти.“ (1934: 74)

б) тачка (узвичник, упитник) унутар наводника:

„Јесте“, вели директор, „морали смо расјурити по наредби санијетске власти.“ (2018: 80; овде је уместо глагола *расјусијити* из првог издања употребљен глагол *расјурити*).

Огрешење о норму (пре и после уметнутог дела нема наводника):

„Досадио си ми, велам ја њему, хвалом како си ти велик јунак и како се никога не дојим, ја сам дошао ево да се огледамо!“ (1996: 41) „Јесте – вели директор – морали смо расјусијити по наредби санијетске власти.“ (2008: 74).

Црџа

У овом делу анализе наметнуло се још једно питање, питање употребе црте и њеног односа са запетом и наводницима. Наиме, црта се може употребити уместо наводника, поготово у делима с више дијалога. У *Хајдуцима*, и то у свим анализираним издањима, приређивачи комбинују ова два решења. Предност је дата, очекива-

но, црти као начину на који се обележава управни говор, што је у складу са решењима из првог издања. У односу на то, реченица с наводницима је много мање. Илустративан је управо пример „Јесте – вели директор – морали смо расјусијити по наредби санијетске власти.“ (2008: 74), јер показује управо две функције црте које се у њему погрешно преклапају. Наиме, црта може заменити наводнике, али и запету („уместо које се пише тамо где је потребан изразитији знак одвајања или наглашавања, као и тамо где је потребно да се избегне нагомилавање запета“, Решић, Јерковић и Пиђуриса, 2010: 122). Када замењује наводнике, црта се пише само на почетку управног говора, нпр. – *Е, ја `ајд кажи шта је – навалисмо сви.* (1959: 83; 1973: 68; 1978: 72; 1986: 72; 2000: 61; 2012: 68). У наведеном примеру друга црта је замена за запету, која може стајати уместо црте (– *Е, ја `ајд кажи шта је, навалисмо сви.*). Међутим, употреба и црте и запете у додиру (нпр. – *Јесам, јосјодине, – брани се он – и знао сам је врло лејо!* (2000: 6) или „Јесам, јосјодине“, – брани се он – „и знао сам је врло лејо!“ (Mrkalj, Nestorović, 2018: 153)), не сматра се сврсисходном (назовимо је својеврсним интерпункцијским плеоназмом), па тако није ни у складу с нормом (треба: – *Јесам, јосјодине, брани се он, и знао сам је врло лејо!* или – *Јесам, јосјодине – брани се он – и знао сам је врло лејо!*). Интересантно је да је само у Белићевим приручницима постојала могућност да се црта (Белић је назива и цртом и знаком почивке или прекида) може писати и после запете (такође тачке, знака питања или узвика, што и данас није ретко) „када су реченице које за њима стоје другога правца мисли или када црту ваља употребити са других разлога“ (Belić, 1930: 83; нпр. „*Осјавијити Конвенју да љрема свом љренујитном расјоложењу донесе одлуку, – било је за њих и сувише ризично*“; Belić, 1930: 82).

Црџица

Црџица је правописни знак чија се употреба у данашњој писаној пракси меша са пра-

вилама о писању црте. У односу на црту, дистрибуција цртице је сведена на неколико случајева од којих су најважније полусложенице, а правила о њеној употреби дата су у правописима у оквиру дела посвећеног интерпункцији и дела о спојеном и одвојеном писању речи (в. Реџићан, Јерковић и Риџурџа, 2010: 127). У нашој анализи издања *Хајдука* цртица се јављала у спојевима заједничких именица попут *мајсџор*, *џејџка*, *јосја* и сл. и властитих имена (нпр. *џејџка-Марија*). Правописна норма се у вези са овим случајевима мењала. Белић предвиђа да се спојеви самосталних именица од којих се прва у том споју не деклинира пишу с цртицом (нпр. *Хаџи-Осману* – датив јд. у Велић, 1923^а: 107; в. и 1930: 22–23; 1950: 31). Издање *Хајдука* из 1934. донекле је усклађено с тим правилом (нпр. *јазга-Таса* (1934: 205); *џејџка-Марија* (1934: 145), али *јосја Мара* (1934: 170), *јосјодин Тома* (1934: 170)). Ово би се односило и на промену друге речи (именице или изведеног придева: на *јазга-Тасу* (1934: 122; кућу *јазга Томину* (1934: 168)). Правописна норма у приручнику из 1960. године предвиђа да се цртица не пише у номинативу, а пише у промени (*јазга Миџар*, *јазга-Миџара*; Stevanović, Jonke, 1960: 73–74), нпр. *јазга Таса* (1973: 154; 1978: 167; 1986: 167; 2000: 146; 2008: 173; 2012: 151; 2018: 180), односно *јазга-Тасо* (1959: 200; 1978: 167; 1986: 167; 2008: 173; 2012: 151). *Правописом* из 1993. год. (100–101) уведено је дублетно решење – са цртицом у номинативу и у промени (*кума-Милица*, *кума-Милицу* итд.) и без цртице, такође у номинативу и у промени (*кума Милица*, *кума Милицу* итд.). Коначно, у *Правопису* из 2010. године цртица се више не пише у овим спојевима („кума Живка (*кума Живке*, *кума Живки* и *куме Живке*, *куми Живки* итд.), *џејџка Сџани*, *јазга Николи*, *са чика Миланом*, *ујка Пејџру*“, Реџићан, Јерковић и Риџурџа, 2010: 83). Погледајмо сада да ли су се приређивачи *Хајдука* држали норме. Осим издања из 1934. године, по Белићевој правописној норми приређено је и издање из 1959. године. И у њему имамо оба

решења, од којих она без цртице нису у складу са тада актуелном нормом (*мајсџор Перо* (1959: 204); *до јосја Наџе* (1959: 197); *јосја Мара* (1959: 184); *јосјодин-Тома* (1959: 184); *јазга-Тасо* (1959: 200); *јазга-Сџевиној* (1959: 202). Издања из 1973, 1978, 1986. требало би да су била усклађена са правилима из *Правописа* из 1960. године, који је прописивао спојеве без цртице у номинативу и са цртицом у промени. На основу забележених примера примећујемо да су ова издања усклађена с прокламованом нормом (*јосја Мара* (1973: 142; 1978: 153; 1986: 153); *мајсџор-Перо* (1973: 156; 1978: 169; 1986: 169); *јосја-Живке* (1973: 152; 1978: 164; 1986: 164); *јосја-Наџин* (1973: 152; 1978: 164; 1986: 164). Нормом из 1993. било је дозвољено двојачко писање, те би се овде могла испитати само доследност једног решења у оквиру појединачног издања. У издању *Хајдука* из 2000. године ови спојеви су доследно написани без цртице, док у издању из 2008. на пример, уочавамо решења с цртицом и без ње у номинативу – *џејџка-Марија* (2008: 137; *јосја Мара* (2008: 159), док се у промени јавља само решење с цртицом, нпр. *мајсџор-Перо* (2008: 176). Нормом из 2010. било је предвиђено писање без цртице у свим облицима, а тог правила нису се придржавали у издању *Хајдука* из 2012. године јер су различито написана два споја у номинативу – један с цртицом – *јазга-Таса* (2012: 168), а други без ње – *џејџка Марија* (2012: 122), док је у примерима с променом другог члана писана цртица *јосја-Живке* (2012: 150); *јосја-Лейосави* (2012: 150).

Ајосјороф

Употреба овог правописног знака нормирана је још у Белићевим правописним приручницима. И из угла данашње нормативне теорије и праксе Белић врло јасно утврђује када овај знак треба користити, а када не. Као и данас, Белић напомиње да га треба користити за обележавање изосталог гласа, и то: *ил'* (ум. *или*); *скин'* (ум. *скини*); *нос'* (ум. *носи*); *мо'еш* (ум. *можеи*), али не и уз крњи инфинитив (*доћ*,

йисай̄), у сажимању самогласника (ко од као, оро од орао, реко од рекао), те „у речима које имају у нашем језику краће и дуже облике; јер и јере, ѿо̄и и ѿо̄иа, с и са и сл.” (Belić, 1930: 86). Ово је такође и део норме у каснијим нормативним приручницима (Stevanović, Jonke, 1960: 122–123; Pešikan, Jerković i Pižurica, 1993: 292–293; Pešikan, Jerković i Pižurica, 2010: 139).

Што се тиче анализираних издања *Хајдука*, у првом издању више је огрешења о Белићеву норму него у каснијим издањима у односу на тада актуелна правила о писању овог знака. Конкретно, у првом издању овог дела апострофом се не бележе облици без сугласника х (одувек веома непостојаног гласа у изговору код нас), на пример: *ди* (1934: 8); *ѿоманиѿшала звер* (1934: 30); *ајгуче* (1934: 55); *арају* (1934: 57); *ѿрнуше* (1934: 71); *ајсана* (1934: 195). Поред тога, апострофом нису обележени и неки крњи облици попут *хајг* (1934: 6; ум. *хајг*’); *је л* (1934: 9; ум. *је л*’); *ал* (1934: 11; ум. *ал*’); *ѿишца* (1934: 14; ум. *’ѿишца*); *измеђ* (1934: 26; ум. *измеђ*’); *чеѿресѿи* (1934: 55; ум. *чеѿр’есѿи*). Супротно, обележени су облици уз које апостроф не стоји, нпр. *ѿреда њ*’ (1934: 187; ум. *ѿреда њ*). У осталим издањима грешке у вези са писањем апострофа су отклоњене или његовим писањем (нпр. *хајг*’ (1973: 7; 1978: 6; 1986: 6; 2000: 5; 2008: 7; 2012: 10; 2018: 11); *ди*’ (1978: 10; 1986: 10; 2000: 8; 2012: 12; 2018: 14); *’ѿишца* (1959: 17; 1973: 17; 1978: 17; 1986: 17; 2000: 13; 2008: 17; 2012: 18; 2018: 21); *ајсана* (1959: 214; 1973: 162; 1978: 175; 1986: 175; 2000: 155; 2008: 184; 2012: 160; 2018: 190) или уметањем гласа који недостаје (нпр. *ди мо̄ао* (1934: 14) : *дих мо̄ао* (1959: 18; 1973: 18; 1978: 17; 2000: 13; 2008: 17; 2012: 19; 2018: 21). С друге стране, у каснијим издањима забележили смо и неколико огрешења о тада актуелну норму, као што је бележење апострофа уз крњи облик *одолеѿи*’ (1959: 123; 2000: 90; ум. *одолеѿи* од *одолеѿи*) или његов изостанак, нпр. *рче* (2008: 141; ум. *’рче* или *хрче*). Посебну групу примера чинили су крњи облици радног глаголског придева (нпр. *веждо*

ум. *веждао*), али ће они бити обрађени у следећем делу, делу посвећеном генитивном знаку.

Генитивни знак

О генитивном знаку или знаку дужине већ смо писали (Zeljčić, 2019). Тада је анализа показала да су правила о употреби генитивног знака / знака дужине током правописне историје у већој мери остала иста, те да се употреба овог знака, када су у питању супстандардни облици радног глаголског придева типа *дошо* (од *дошао*) и поредбене заменице *ко* (од *као*), у писаној пракси мешала с употребом апострофа. Утврдили смо тада да се у Матичиним правописима (Stevanović, Jonke, 1960: 124; Pešikan, Jerković i Pižurica, 1993: 293; Pešikan, Jerković i Pižurica, 2010: 140; на Белићевим основама) употреба генитивног знака усредредила на „истицање обличке разлике како једне речи (именице), тако и између двеју речи различитих граматичких врста (обележава се разлика између генитива једнине и множине, те везника *га* и презента глагола *гаѿи* у 3. л. јд. и енкл. облика глагола *јесам* (през.) и заменичког придева *сам*) и за бележење сажимања самогласника” (Zeljčić, 2019). Опет, на основу примера из књижевних дела, али и из читанки, утврдили смо и да је употреба овог знака недоследна, те да се често у оквиру једног књижевног дела или једне читанке појављују различита решења.

Што се тиче анализираних издања *Хајдука*, утврдили смо да се у првом издању генитивни знак употребљава само једанпут (*кад с̄ам ѿрѿовац*; 1934: 154); да би се обележило да је овде употребљен придев *сам*, а не презент пом. гл. *јесам*, енклитички облик), док се у осталим издањима он користи, али недоследно. Наиме, уз крњи облик заменице *као* (*ко*) стандард је био да се користи или генитивни знак или да се овај облик напише без икаквог знака (Stevanović, Jonke, 1960: 122; Pešikan, Jerković i Pižurica, 1993: 293; Pešikan, Jerković i Pižurica, 2010: 139). На исти начин односимо се и према крњим облицима рад-

ног глаголског придева (нпр. *видо* од *видео*), који су могли да имају апостроф уместо изостављеног гласа (сажимањем) само по норми из *Правописа* из 1993. године. Но, да погледамо шта смо забележили. Илустративан је један пример: *видо сам ја ко шћо сад шћеде іледам* (1934: 47) : *вид`о сам ја к`о шћо сад шћеде іледам* (1959: 52) (2012: 44) : *вид`о сам ја кò шћо сад шћеде іледам* (1978: 45; 1986: 45) : *вид`о сам ја ко шћо сад шћеде іледам* (2000: 40) : *видò сам ја кò шћо сад шћеде іледам* (2008: 46; 2018: 52)

Овако би то изгледало усклађено са нормом:

Решење А: *Видо сам ја ко шћо сад шћеде іледам.* (у складу с нормом само у изд. 1934)

Решење Б: *Видò сам ја кò шћо сад шћеде іледам.* (у складу с нормом изд. 2008. и 2018)

Решење В: *Вид`о сам ја к`о шћо шћеде іледам.* (у складу с нормом из 1993, изд. 1996, 2000)

Дакле, писање апострофа у крњим облицима радног глаголског придева и крњег облика заменице *као* на основу *Правописа* из 1993 било је прихватљиво (као лошије решење), па би тако међу забележеним примерима као супстандардан био облик *скин`о* у изд. 1973: 97; 1978: 104; 1986: 104; 2012: 98. Такође, испољена је недоследност у писању овог знака, па се у издањима *Хајдука* (1978: 90, 1986: 90 и 2012: 85) јављају облици без икаквог знака (*йочуйо*, *изіредо*, *веждо*). Друга недоследност јесте кориговање једног од наведених крњих облика, а чување осталих, што смо забележили у издању из 2008. године (*йочуйао*, 92; *изіредò*, 93 и *веждò*, 93). Коначно, уместо генитивног знака, *Правопис* из 1960. године предвиђао је као једну од могућности и писање знака за дужину, па смо у издању из 1973. забележили облике *йочуйò*, *изіредò* и *веждò* (1973: 84) у којима је коришћен овај знак.

Закључак

Анализа усклађености издања Нушићевих *Хајдука* са правописном нормом акутелном у време издавања овог дела показала је више битних одступања од нормативних решења датих у нормативним приручницима са којима је Нушићев текст требало да буде усклађен. У раду смо издвојили најзначајније правописне теме – писање великог почетног слова, гласовне алтернације и интерпункцију – водећи рачуна, пре свега, о наставној пракси. Наиме, ово Нушићево дело, као школска лектира, увршћено је и у читанке (у виду одломка у петом разреду основне школе). Обухватањем ових приређених издања (како оних у виду одломака у читанкама, тако и целог романа) желели смо да утврдимо да ли приређивачи (издавачи и аутори читанки) воде рачуна о усклађености својих издања са актуелном нормом како бисмо истакли да је та нормативна усклађеност битан део стицања језичких компетенција ученика. Уочене неусклађености с правописном (књижевнојезичком) нормом – попут неизвршених гласовних алтернација (нпр. *виноірадција*, *звездочайици*, *у чийанки* и сл.), писање апострофа у сажимању самогласника (*к`о*, *дош`о*), малог почетног слова уместо великог (*йрви срїски усїанак*) и сл. – не могу се правдати жељом приређивача да се сачува оригинални пишчев текст и констатацијом да су та огрешења оправдана из књижевноуметничких разлога, већ их треба доживљавати као груби превид. У интерпретацији књижевног дела његова језичка страна мора бити обрађена, у језичкој анализи књижевно дело не мора бити само предложак – лингвометодички текст, оно нам може послужити и за ортографске (али и ортоепске) анализе које могу бити део и естетског доживљаја текста.

Извори

- *Nedeljnik*, 11. 5. 2016. Posećeno 26. 8. 2020. na: <https://arhiva.nedeljnik.rs/nedeljnik/portals/news/pravda-za-pismenu-devojnicu-da-li-se-pise-smrt-majke-jugovica-ili-smrt-majke-jugovica>
- *Hajduci* – izdanja:
 - (1934). Beograd: Izdavačka knjižarnica Radomira Ćukovića.
 - (1959). Sarajevo: Džepna knjiga.
 - (1973). Beograd: BIGZ.
 - (1978). Beograd: Nolit–Prosveta–Zavod za udžbenike.
 - (1986). Beograd: Nolit.
 - (1996). Novi Sad: Zmaj.
 - (2000). Beograd: Kreativni centar.
 - (2008). Beograd: Srpska književna zadruga.
 - (2012). Novi Sad: Riznica lepih reči.
 - (2018). Beograd: BIGZ Školstvo.
- Marinković, S., Marković, S. (2018). *Čitanka za peti razred osnovne škole*. Beograd: Kreativni centar.
- Mrkalj, Z., Nestorović, Z. (2018). *Raskovnik, čitanka za 5. razred osnovne škole*. Beograd: Klett.
- Stanković Sošo, N., Suvajdžić, B. (2019). *Čarolija stvaranja, čitanka za peti razred osnovne škole*. Beograd: Novi logos.

Литература

- Belić, A. (1923^a). *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
- Belić, A. (1923^b). *O savremenom pravopisu srpskohrvatskog književnog jezika*. Prosvetni glasnik, 1–5, XL.
- Belić, A. (1930). *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
- Belić, A. (1934). *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
- Belić, A. (1950). *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Prosveta: Beograd.
- Bulatović, V. (2016). Metodčki pristup romanu Hajduci Branislava Nušića. *Savremena proučavanja jezika i književnosti. Zbornik radova sa VIII naučnog skupa mladih filologa Srbije, VIII (2), 491–498. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.*
- Cvetanović, V. (1996). *Samostalni i stvaralački rad u nastavi srpskog jezika*. Beograd: Bodex.
- Cvetanović, Z. (2012). *Čitanka u razrednoj nastavi*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Jovanović, Z. (2002). *Obrada domaće lektire u mlađim razredima osnovne škole*. Beograd: Anturijum.
- Kebara, Đ. (2019). *Hajduci* Branislava Nušića kao romaneskna pretpostavka srpske dečje književnosti. *Uzdanica*, 16 (2); 103–116.
- Klajn, I. (1995). *Rečnik jezičkih nedoumica*. Beograd: Čigoja štampa.
- Kojen, L. (2010). *Antologija srpske lirike 1900–1914*. Beograd: Čigoja štampa.
- Milatović, V. (2019). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti u mlađim razredima osnovne škole*. Beograd: Učiteljski fakultet.

- Nikolić, M. (1992). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stevanović, M., Jonke, Lj. (ur.) (1960). *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika*. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska.
- Pešikan, M., Jerković, J. i Pižurica, M. (1993). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Pešikan, M., Jerković, J. i Pižurica, M. (2010). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Pijanović, P. (2014). *Leksikon obrazovnih termina*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Ristić, B. (2014). Didaktičko-metodički pristup romanu „Hajduci“ Branislava Nušića. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta Prizren-Leposavić*, 8, 103–109.
- Stevanović, M. (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*. Beograd: Naučna knjiga.
- Zeljić, G. (2019). Genitivni znak ili znak dužine. *Srpski jezik*, 24 (1), 659–674.

Summary

Using the example of “Hajduci” by Branislav Nušić, as school extensive reading for the fifth grade of primary school, this paper analyzes the compliance of ten selected editions of this work with the orthographic norm that was current at the time when these editions were published. Ten editions of this work were selected, starting from the first edition (1933/34), to the most recent one (2018), aiming to cover both periods of Serbian orthographic norm - the first, Belić’s period, with the editions from 1923, 1930, 1934, 1950, and the second period, of Matica Srpska orthographic norm, with the editions from 1960 (together with Matica hrvatska), and in 1993 and 2010 whose authors are M. Pešikan, M. Pižurica and J. Jerković. In order to emphasize the importance of this analysis for teaching practice, it also includes the textbooks (readers) containing the excerpts from the novel “Hajduci”. Bearing in mind that the students’ language competencies in the field of grammar and orthographic norms are also developed by reading the works included in the reading lists, such as Nušić’s “Hajduci”, the aim of this paper is to determine to what extent, and according to which orthographic rules, the publishers of the later editions of this novel harmonised it with the current orthographic norm.

Keywords: *Serbian language, orthography, literary and artistic functional style, reading.*